

Cytowanie

CHICAGO: M. Hau, O. Rybczyńska, *Aktualna sytuacja prawna staroobrzędowców w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 1, s. 39–50, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.01.03>

APA: Hau, M., Rybczyńska, O. (2023), *Aktualna sytuacja prawna staroobrzędowców w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 1, s. 39–50, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.01.03>

Maksymilian Hau

ORCID ID: 0000-0003-2457-6445

Uniwersytet Warszawski

E-mail: m.hau@uw.edu.pl

Oliwia Rybczyńska

ORCID ID: 0000-0002-8666-7062

Uniwersytet Warszawski

E-mail: o.rybczynska@uw.edu.pl

Aktualna sytuacja prawna staroobrzędowców w Polsce

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, wolność sumienia i wyznania, Staroobrzędowcy, Wschodni Kościół Staroobrzędowy, Staroprawosławna Cerkiew Staroobrzędowa, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego nie posiadającego hierarchji duchownej, Związki wyznaniowe, Prawo wyznaniowe

Keywords: Second Polish Republic, freedom of religion or belief, Old Believers, Eastern Old Believers Church, Old Orthodox Church of Old Believers, Presidential Decree regulating the Eastern Old Believers Church of 1928, Religious denominations, Law on religious denominations

Streszczenie

Tematem artykułu jest analiza sytuacji prawnej dwóch istniejących współcześnie w Polsce wspólnot staroobrzędowców – Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego oraz Staropra-

wosławnej Cerkwi Staroobrzędowców. Pierwsza część artykułu skupia się na kontrowersjach związanych z Rozporządzeniem Prezydenta RP z 1928 r., regulującym funkcjonowanie Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego. Podjęta zostanie krótka polemika z pojawiającymi się w doktrynie argumentami dotyczącymi wygaśnięcia norm wspomnianego rozporządzenia. W drugiej części zostanie przedstawiona charakterystyka Staroprawosławnej Cerkwi Staroobrzędowców, w tym omówiona sprawa, w wyniku której Staroprawosławna Cerkiew Staroobrzędowców wyodrębniła się ze struktur Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego. W ostatniej części pozycja państwa zajęta względem sporu pomiędzy dwoma wymienionymi związkami wyznaniowymi zostanie oceniona w perspektywie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Abstract

The Current Legal Status of the Communities of Old Believers in Poland

The paper discusses the legal status of two communities of 'old believers' currently existing in Poland – Eastern Old Believers Church and Old Orthodox Church of Old Believers. The first part of the paper focuses on the controversy surrounding the Presidential Decree regulating the Eastern Old Believers Church of 1928. The widespread opinion concerning the expiry of the norms of the said decree is being challenged in this part. The second part focuses on the characteristics of the Old Orthodox Church of Old Believers, including a discussion of the case underlying the separation of the Old Orthodox Church of Old Believers from the structures of the Eastern Old Believers Church. In the last part, the position taken by the state regarding the dispute between the two mentioned religious denominations will be assessed in the perspective of the case law of the European Court of Human Rights.

✱

Problematyka sytuacji prawnej społeczności staroobrzędowców w Polsce odnosi się do relacji państwa z dwoma odrębnymi i niezależnymi od siebie związkami wyznaniowymi, wywodzącymi się ze wspólnej prawosławnej tradycji¹ – Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego oraz Staroprawosławnej Cerkwi

---

¹ W zakresie teologicznych i politycznych źródeł wyodrębnienia się wspólnoty staroobrzędowców zob. E. Iwaniec, *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich XVII–XX w.*, Warszawa 1977, s. 22–38.

Staroobrzędowców (dalej odpowiednio: WKS oraz SCS). Mimo niewielkiego znaczenia socjodemograficznego tych wspólnot religijnych, ich status jest źródłem wielu problemów prawnych, interesujących także dla środowiska konstytucjonalistów. Funkcjonowanie WKS jest do dzisiaj uregulowane przez przepisy najstarszego aktu z dziedziny prawa wyznaniowego obowiązującego we współczesnej Polsce, czyli rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (dalej: Rozporządzenie Staroobrzędowe)². Z kolei działalność SCS, będącej związkiem wyznaniowym wpisanym do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych prowadzonego przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji³, regulują przepisy ustawy z 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁴.

Powyższy dualizm wpływa w istotny sposób na codzienne funkcjonowanie obu wymienionych związków wyznaniowych. Teoretycznie, ze względu na obowiązujący w Polsce dwutorowy model uznawania osobowości prawnej wspólnot wyznaniowych, sytuacja prawna WKS powinna być bardziej korzystna, ponieważ jego działalność jest regulowana przez odrębny akt prawny (tzw. ustawę partykularną). W rzeczywistości jednak, ze względu na archaiczny charakter oraz kontrowersje dotyczące zakresu obowiązywania Rozporządzenia Staroobrzędowego, korzystniejszą pozycję ma SCS, która ze znacznie większą swobodą może prowadzić swoją aktywność.

Od wielu lat WKS podejmuje działania mające na celu uchwalenie przez parlament nowej ustawy partykularnej, regulującej funkcjonowanie tej społeczności, skupiającej około 1400 członków⁵. Ostatnia taka próba miała miejsce w listopadzie 2021 r., kiedy to do Kancelarii Prezesa Rady Ministrów został złożony wniosek o zawarcie umowy z Radą Ministrów, poprzedzającej uchwalenie ustawy partykularnej, zgodnie z trybem wskazanym w art. 25

---

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (Dz.U. Nr 38 poz. 363 ze zm.).

³ Staroprawosławna Cerkiew Staroobrzędowców została wpisana w dziale „A” rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych prowadzonym przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji pod numerem 177.

⁴ Ustawa z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1435).

⁵ *Mały Rocznik Statystyczny 2021*, Warszawa 2021, s. 119.

ust. 5 Konstytucji RP⁶. Potrzeba uchwalenia nowej ustawy regulującej działalność WKS nie budzi kontrowersji w doktrynie, w której od dawna podnieszone jest, że przepisy Rozporządzenia Staroobrzędowego nie spełniają współczesnych konstytucyjnych i międzynarodowych standardów w zakresie relacji państwa ze związkami wyznaniowymi⁷. Ponadto niektórzy przedstawiciele doktryny podają w wątpliwość fakt obowiązywania w całości lub w części Rozporządzenia Staroobrzędowego w obecnym porządku prawnym⁸.

Powodów, dla których Rozporządzenie Staroobrzędowe powinno zostać zastąpione nową ustawą, jest wiele, przy czym archaiczna forma rozporządzenia z mocą ustawy jest najmniej stosowanym w obowiązującym konstytucyjnym systemie źródeł prawa. Po pierwsze, przepisy rozporządzenia pozostają w materialnej sprzeczności ze współczesnymi zasadami regulującymi stosunki państwa ze związkami wyznaniowymi. Przepisy rozporządzenia cechują rozwiązania charakterystyczne dla obowiązującego w okresie II RP systemu zwierzchnictwa państwa nad związkami wyznaniowymi, współcześnie zastąpionego przez model tzw. przyjaznego rozdziału państwa i kościoła⁹. Z dzisiejszej perspektywy szczególnie rażące wydają się normy rozporządzenia przewidujące nadzór państwa nad działalnością WKS m.in. w zakresie uprawnienia państwa do wniesienia sprzeciwu wobec uchwał Ogólnopolskiego Soboru (art. 3) czy wobec osoby kandydata na urząd duchownego na pozio-

---

⁶ Poprzednio przedstawiciele WKS wystąpili o zawarcie umowy, przedkładając jednocześnie projekt ustawy, w 2006 r., jednak ówczesnie nie zostały podjęte żadne dalsze działania. Por. D. Walencik, A. Leszczyński, *Organizacja i status prawny Staroobrzędowej Gminy Wyznaniowej w Suwałkach* [w:] *Człowiek – państwo – Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, red. P. Sobczyk, P. Steczkowski, Lublin 2020, s. 667.

⁷ Por. m.in. W. Brzozowski, *Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Przeгляд Legislacyjny” 2012, nr 1, s. 16–20; P. Borecki, *Prawodawstwo wyznaniowe z okresu II Rzeczypospolitej we współczesnym polskim systemie prawnym*, „Studia Prawa Publicznego” 2014, nr 4.

⁸ P. Borecki, *Ekspertyza w sprawie aktualnej sytuacji prawnej w kontekście ewentualnego podjęcia prac nad ustawą o stosunku Rzeczypospolitej Polskiej do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego Nieposiadającego Hierarchii Duchownej*, „Przeгляд Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 13, s. 50–51; P. Borecki, *Autonomia kościołów i innych związków wyznaniowych we współczesnym prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 97; D. Walencik, A. Leszczyński, *op.cit.*, s. 663–664.

⁹ P. Borecki, *Prawodawstwo wyznaniowe...*, s. 64.

mie gminy (art. 11) lub obowiązek duchownych złożenia przysięgi przed organem administracji przed objęciem stanowiska (art. 13). Wymienione przepisy w sposób oczywisty są nie do pogodzenia ze współczesną zasadą autonomii związków wyznaniowych, zgodnie z którą państwo nie ma uprawnień do ingerencji w wewnętrzną organizację związków wyznaniowych. Warto w tym miejscu dodać, że zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wewnętrzna struktura związków wyznaniowych jest chroniona jako forma wyrażania przekonań religijnych¹⁰. Za W. Brzozowskim należy wskazać, że „trudno jest oddzielić treści doktryny religijnej od zagadnień przywództwa religijnego i form organizacyjnych służących realizacji misji danego związku”¹¹. Rozporządzenie przewiduje również bezpośrednie finansowanie działalności WKS przez państwo (art. 22), co jest rażąco niezgodne z wymienioną wcześniej zasadą niezależności państwa i związków wyznaniowych.

Powyższe rozbieżności w zakresie zgodności przepisów rozporządzenia z przepisami Konstytucji z 1997 r. oraz aktów prawa międzynarodowego, a także niestosowanie w praktyce przez WKS archaicznych norm rozporządzenia¹², stanowiło asumpt do podniesienia w doktrynie wątpliwości związanej z zagadnieniem *desuetudo*, czyli utraty przez przepis mocy obowiązującej przez jego niewykonywanie¹³. Chociaż takie rozwiązanie może *prima facie* wydawać się przekonujące, należy je jednak odrzucić, przede wszystkim ze względu na przewidziany w obowiązującej Konstytucji RP zamknięty katalog źródeł prawa, który nie przewiduje uchylania obowiązujących norm prawnych przez ich niestosowanie¹⁴. Ponadto, nawet gdyby stosowanie *desuetudo* byłoby formalnie możliwe, konieczne byłoby rozstrzygnięcie, czy derogacji w takim przypadku podlegałaby cała regulacja, czy tylko niektóre zawarte w niej

¹⁰ Wyrok ETPCz z 14 czerwca 2007 r., 77703/01, *Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraina*, HUDOC, pkt 150.

¹¹ W. Brzozowski, *Niedopuszczalność sądowej kontroli prawidłowości stosowania przez związek wyznaniowy własnego prawa. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 5, s. 119.

¹² Jako przykład można wskazać przepisy statutu Staroobrzędowej Gminy Wyznaniowej w Suwałkach, będącej jednostką organizacyjną WKS, które nie przewidują wymogu złożenia przysięgi przez duchownego przed objęciem urzędu, który to obowiązek z kolei wynika z art. 13 Rozporządzenia Staroobrzędowego. Por. D. Walencik, A. Leszczyński, *op.cit.*, s. 661.

¹³ P. Borecki, *Prawodawstwo wyznaniowe...*, s. 75–78; P. Borecki, *Ekspertyza...*, s. 51, 57.

¹⁴ W. Brzozowski, *Przedwojenne ustawodawstwo...*, s. 22.

normy. Również negatywnie należy ocenić podzielany przez część przedstawicieli doktryny argument oparty na toposie *lex posterior derogat legi priori*. Opiera się on na przyjęciu, że kontrowersyjne przepisy rozporządzenia zostały uchylone wskutek uchwalenia późniejszych norm regulujących stosunki między państwem a związkami wyznaniowymi, zwłaszcza Konstytucji z 1997 r. oraz ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 1989 r.¹⁵ Błąd opisanego rozumowania polega na tym, że w odniesieniu do problematyki Rozporządzenia Staroobrzędowego zastosowanie znajduje zasada *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali*, ponieważ w przypadku kolizji normy późniejszej, ale o charakterze ogólnym (Konstytucja, ustawa o gwarancjach), pierwszeństwo ma norma wcześniejsza, ale o szczegółowym charakterze (w tym przypadku Rozporządzenie Staroobrzędowe)¹⁶.

Po drugie, przewidziany w rozporządzeniu system uznawania przez państwo prawa wewnętrznego WKS nie tylko stanowi istotne zagrożenie dla autonomii tego związku wyznaniowego, ale również w istotny sposób utrudnia jego codzienne funkcjonowanie. Zgodnie z art. 1 rozporządzenia, funkcjonowanie WKS określa statut, który podlega uznaniu przez rząd. Odpowiednia regulacja w tym zakresie została wydana 29 sierpnia 1928 r. w formie rozporządzenia Rady Ministrów¹⁷, do którego załącznikiem był statut regulujący szczegółowo działalność poszczególnych organów WKS. Rozporządzenie ani żaden inny akt nie reguluje trybu, w jakim zmiana statutu miałaby być procedowana, w związku z czym należy przyjąć, że zmiana statutu wyma-

¹⁵ P. Borecki, *Ekspertyza...*, s. 50–51; P. Borecki, *Autonomia...*, s. 97; D. Walencik, A. Leszczyński, *op.cit.*, s. 664.

¹⁶ F. Gołba, M. Michalska, *Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali* [w:] *Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*, red. M. Florczak-Wątor, A. Grabowski, Kraków 2021, s. 740. Chociaż zastosowanie toposu *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali* może być w niektórych przypadkach kontrowersyjne, to jednak powyższa zasada wzmacnia pewność prawa, a szczególne racje powinny stać raczej za odejściem od niej, zamiast odwrotnie. Warto dodać, że chociaż obowiązek stosowania powyższego toposu nie wynika z żadnego przepisu prawa, to jednak jest on wykorzystywany w orzecznictwie, w tym w sprawach z zakresu prawa wyznaniowego. Trybunał Konstytucyjny oparł rozumowanie na toposie *lex posterior generalis non derogat legi priori speciali* w wyroku o sygn. akt K 52/13 z 10 grudnia 2014 r., dotyczącym uboju rytualnego. Por. *Ibidem*, s. 743–744.

¹⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z 29 sierpnia 1928 r. w sprawie uznania Statutu Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (M.P. Nr 210, poz. 482).

ga wydania nowego rozporządzenia. Takie rozwiązanie w zasadzie wyklucza autonomię WKS w zakresie stanowienia własnego prawa wewnętrznego i nie daje się pogodzić z obecnymi standardami konstytucyjnymi oraz międzynarodowymi w zakresie autonomii związków wyznaniowych. Na posiedzeniu Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych, która odbyła się 15 listopada 2021 r. przedstawiciele WKS podnosili, że archaiczność Rozporządzenia Staroobrzędowego oraz mającego prawie 100 lat statutu stanowi trudność dla organów stosujących prawo m.in. w zakresie oceny prawidłowości reprezentacji organów Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego¹⁸. Nie jest to jednak jedyny problem związanym ze statutem WKS. W 1984 r. decyzją Ministra-Kierownika Urzędu ds. Wyznań został zatwierdzony nowy statut WKS, przyjęty przez Ogólnopolski Sobór Staroobrzędowców w Grabowych Ґrądach w 1983 r. Statut zatwierdzony w 1984 r. jest współcześnie traktowany przez WKS jako jedyny obowiązujący¹⁹.

Taką praktykę WKS należy jednak ocenić negatywnie, ponieważ nie ulega wątpliwości, że decyzja Ministra-Kierownika Urzędu ds. Wyznań z 1984 r. została wydana bez podstawy prawnej, ponieważ Rozporządzenie Staroobrzędowe nie zezwalało na przekazywanie kompetencji Rady Ministrów w zakresie uznawania statutu na inne organy²⁰. W konsekwencji należy stwierdzić, że jedynym obowiązującym statutem WKS jest statut będący załącznikiem do rozporządzenia Rady Ministrów z 1928 r.²¹ Niektórzy autorzy zwracają uwagę

---

¹⁸ Por. wypowiedź Katarzyny Sokołow, pełnomocniczki Naczelnej Rady Staroobrzędowców w Polsce, podczas posiedzenia Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych z 5 lipca 2007 r., Biuletyn z Posiedzenia Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych nr 2233/V kad, [http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/CC3C509B24D483B9C12573230033972C/\\$file/0223305.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/CC3C509B24D483B9C12573230033972C/$file/0223305.pdf) (30.11.2021).

¹⁹ P. Borecki, *Ekspertyza...*, s. 52.

²⁰ Kwestię braku podstawy prawnej do wydania decyzji przez Ministra-Kierownika Urzędu ds. Wyznań z 1984 r. szerzej omawiają D. Walencik oraz A. Leszczyński, *op.cit.*, s. 664–666.

²¹ Warto jednak zauważyć, że dotychczasowe niestwierdzenie nieważności decyzji Ministra-Kierownika Urzędu ds. Wyznań z 1984 r. dodatkowo skomplikowało sytuację WKS w zakresie statutu. Zgodnie bowiem z art. 156 § 2 Kodeksu postępowania administracyjnego nie stwierdza się nieważności decyzji administracyjnych, jeżeli od dnia jej doręczenia lub ogłoszenia upłynęło dziesięć lat. Biorąc pod uwagę, że nawet wydana bez podstawy prawnej, ale formalnie obowiązująca, decyzja administracyjna wywołuje skutki prawne, teoretycznie przedstawiciele WKS mogliby na tej podstawie próbować bronić stanowiska o obowiązywaniu statutu z 1983 r. Zwłaszcza że koncepcje bezwzględnej nieważności decyzji administracyjnej

na fakt traktowania statutu z 1983 r. przez część doktryny prawa wyznaniowego jak obowiązującego, jednak z oczywistych przyczyn nie ma to żadnego wpływu na formalny charakter tego statutu²².

Po trzecie, Rozporządzenie Staroobrzędowe odnosi się do nieaktualnego kontekstu prawnego oraz faktycznego. Zagadnieniem najmniejszej wagi jest odwoływanie się przez rozporządzenie do nieistniejących już ministerstw, ponieważ wykazanie następstwa w tym zakresie nie następuje trudności²³. Bardziej znaczącym problemem jest brak możliwości obsadzenia np. sądu duchownego, w składzie przewidzianym przez rozporządzenie²⁴, ze względu na zmniejszenie liczebności społeczności Staroobrzędowców. Uchwalenie nowej ustawy rozwiązałoby wskazane rozbieżności wynikające z nawiązywania przez rozporządzenie do stanu faktycznego i liczebnego społeczności sprzed 100 lat.

Jak zostało wskazane wcześniej, uchwalenie ustawy regulującej status prawny WKS wymaga zawarcia umowy z Radą Ministrów, do której załącznikiem powinien być uzgodniony przez obie strony projekt ustawy. Z informacji przekazanych przez pracowników Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji na posiedzeniu Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych z 15 listopada 2021 r. wynika, że wniosek jest procedowany. Wyzwaniem podczas negocjacji z pewnością będą kwestie dotyczące zwrotu nieruchomości należących uprzednio do WKS. Zgodnie z przepisem art. 38a ustawy z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania powołana została Międzykościelna Komisja Regulacyjna, do której roszczenia majątkowe wobec Skarbu Państwa mogły zgłaszać związki wy-

---

czy decyzji niesiniejących, które mogłyby znaleźć zastosowanie w niniejszej sprawie, mają kontrowersyjny statut w doktrynie prawa administracyjnego oraz orzecznictwie administracyjnym. Por. M. Jaśkowska, *Komentarz do art. 156 Kodeksu postępowania administracyjnego* [w:] *Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania administracyjnego*, red. M. Wilbrandt-Gotowicz, A. Wróbel, M. Jaśkowska, LEX/el. 2022, pkt 1–13.

²² Por. P. Borecki, *Ekspertyza...*, s. 52; D. Walencik, A. Leszczyński, *op.cit.*, s. 664.

²³ W. Brzozowski, *Przedwojenne ustawodawstwo...*, s. 17.

²⁴ Por. wypowiedź Mieczysława Kapłanowa, Przewodniczącego Naczelnej Rady Stowarzyszenia Staroobrzędowców w Polsce, podczas posiedzenia Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych z 5 lipca 2007 r., Biuletyn z Posiedzenia Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych nr 2233/V kad, [http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/CC3C509B24D483B9C-12573230033972C/\\$file/0223305.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/CC3C509B24D483B9C-12573230033972C/$file/0223305.pdf) (30.11.2021).

znaniowe, względem których kwestia restytucji utraconego mienia nie została uregulowana w ustawie partykularnej. Termin do zgłaszania roszczeń na podstawie omawianego przepisu upłynął 31 grudnia 1998 r. W związku z tym może powstać wątpliwość, czy powyższy termin nie upłynął również w odniesieniu do WKS, a jego ewentualnie przywrócenie lub wyznaczenie odmiennego w nowej ustawie nie miałoby charakteru dyskryminacyjnego względem pozostałych związków wyznaniowych.

Przechodząc do problematyki statusu prawnego SCS, należy rozpocząć od wskazania, że SCS jest związkiem rejestrowym, którego funkcjonowanie określają przepisy ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 1989 r. Osobowość prawną SCS uzyskała w 2013 r. wraz z wpisem do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych. Obecnie społeczność ta liczy ok. 100 wiernych i jest skupiona w ramach jednej parafii w Gabowych Grądach w województwie podlaskim, która wyodrębniła się ze struktur WKS w konsekwencji wewnętrznych sporów.

Co do zasady rejestrowym związkom wyznaniowym przysługuje węższy zakres uprawnień niż związkom wyznaniowym, których status prawny regulują ustawy partykularne. Dla przykładu można wskazać, że małżeństwa wyznaniowe zawarte przez członków związków rejestrowych nie wywołują skutków cywilnoprawnych, a także tego typu związkom przysługują mniejsze ulgi podatkowe. Najbardziej jednak istotne jest to, że wewnętrzna niezależność i autonomia rejestrowych związków wyznaniowych jest o wiele bardziej ograniczona szerokimi uprawnieniami kontrolnymi organu rejestrowego. Skuteczność prawa wewnętrznego związków wyznaniowych rejestrowych – zawartego w statucie, będącym załącznikiem do decyzji o wpisie do rejestru – jest uzależniona od jego akceptacji przez organ rejestrowy, który jest uprawniony m.in. do oceny, czy treść wniosku i statut związku wyznaniowego są zgodne z postanowieniami ustaw chroniącymi porządek publiczny, zdrowie, moralność publiczną, władzę rodzicielską oraz wolności i prawa innych osób. Ponadto wszystkie zmiany statutu związku wyznaniowego wymagają zgłoszenia odpowiedniemu organowi rejestrowemu²⁵. Warto w tym miejscu jeszcze raz podkreślić, że chociaż funkcjonujący na podstawie ustawy

---

²⁵ M. Pietrzak, P. Borecki, *Opinia prawna w sprawie wniosku grupy kościołów do Rady Ministrów z dnia 15 lutego 2010 roku*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2012, t. 15, s. 299–300.

partykularnej WKS nie jest związany ograniczeniami wynikającymi z opisanej powyżej procedury rejestrowej, to mimo tego większą swobodę w zakresie kształtowania swojego prawa wewnętrznego ma SCS, której nie krępują niejasności dotyczące zakresu stosowania Rozporządzenia Staroobrzędowego. Dodatkowo, w odniesieniu do rejestrowych związków wyznaniowych, a więc także SCS, istnieje jasna procedura zmiany statutu, który w przypadku SCS jest aktualny – zwłaszcza zestawiając go z formalnie obowiązującym statutem WKS z 1928 r. – i pochodzi z daty rejestracji, tj. 2013 r.

Kwestia łatwości zmiany prawa wewnętrznego i związane z tym zagadnienie reprezentacji ma szczególne znaczenie dla funkcjonowania związku wyznaniowego, zwłaszcza w sytuacji wewnętrznych sporów w ramach związku wyznaniowego, które miały miejsce we wspólnocie WKS²⁶. Ilustruje to sprawa zakończona wyrokiem Naczelnego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z 1 czerwca 2000 r., która chociaż pozornie odnosiła się do zagadnienia z zakresu codziennych spraw w postaci zezwolenia na wycinkę drzew, w rzeczywistości obejmowała problematykę reprezentacji oraz konfliktów w ramach grup religijnych²⁷. Zgodnie ze stanem faktycznym, wójt, w wyniku rozpatrzenia wniosku Rady Gminy – organu przewidzianego w Rozporządzeniu Staroobrzędowym – udzielił zezwolenia na wycinkę drzew. Od decyzji odwołanie złożył ówczesny duchowny gminy WKS (a obecnie Duchowny SCS), wnosząc o jej uchylenie. Wskazał on, że osoba, która złożyła wniosek, nie jest kompetentna i nie ma prawa do zarządzania majątkiem, a także niesłusznie podaje się za przewodniczącego Rady Gminy. Twierdził, że w sytuacji sporu co do zasadności działania dwóch konkurencyjnych Rad Gminy, reprezentantami Cerkwi pozostają duchowni poszczególnych gmin wyznaniowych staroobrzędowców. Sąd nie podzielił tego stanowiska i stwierdził, że zgodnie z Rozporządzeniem Staroobrzędowym organem reprezentującym gminę jest Rada Gminy, a nie duchowny. Skutkiem powyższego sporu było wspomniane wcześniej wyodrębnienie się SCS, w strukturze której duchowny jest jednym z organów związku wyznaniowego.

Na zakończenie warto jeszcze zwrócić uwagę na działania podejmowane przez państwo w perspektywie standardów strasburskich. Utrzymanie

²⁶ W zakresie sporów w ramach społeczności staroobrzędowców por. przywołany wcześniej wyrok ETPCz w sprawie *Miroļubovs i in. v. Litwa*.

²⁷ Wyrok NSA w Białymstoku z 1 czerwca 2000 r., sygn. akt SA/Bk 1719/99.

w mocy aktów prawa wyznaniowego uchwalonych lub wydanych w okresie II RP może doprowadzić do sytuacji, w której WKS lub inny związek wyznaniowy funkcjonujący na podstawie anachronicznych i niezgodnych z dzisiejszym standardem ochrony wolności religijnej przepisów wniesie skuteczną skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Taki stan niekorzystnie świadczy o polskim ustawodawcy i *de lege ferenda* należy postulować, żeby wszystkie regulacje wyznaniowe uchwalone w okresie II RP, nie tylko rozporządzenie dotyczące WKS, zostały zastąpione przez nowe akty. Z drugiej strony należy zauważyć, że w sytuacji sporu wewnętrznego w ramach WKS dotyczącego reprezentacji państwo zachowało się prawidłowo, dopełniając standardów strasburskich i nie ingerując w wewnętrzną strukturę związku wyznaniowego. Zgodnie bowiem z orzecznictwem ETPCz, w społeczeństwie demokratycznym państwo nie ma potrzeby ani możliwości podejmowania działań w celu zapewnienia jednolitego przywództwa dla wspólnot religijnych²⁸. Działania państwa – administracji oraz sądów – mieściły się w granicach prawa oraz miały charakter neutralny, tzn. nie miały na celu opowiedzenie się za którąkolwiek ze stron konfliktu.

Warto w tym miejscu przypomnieć wyrok ETPCz w sprawie Mirołubovs i inni przeciwko Łotwie, która również dotyczyła struktury wspólnoty staroobrzędowców²⁹. Zgodnie z wyrokiem, w którym Trybunał uznał, że doszło do naruszenia art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w sytuacji, w której państwo musi podjąć działanie, które będzie miało wpływ na rozstrzygnięcie sporu w ramach związku wyznaniowego, decyzje w tym zakresie muszą być podejmowane ze szczególną ostrożnością oraz ich uzasadnienie nie może budzić wątpliwości³⁰. W świetle tego rozstrzygnięcia również pozytywnie należy ocenić przywołany wcześniej wyrok NSA. Uzasadnienie, chociaż lakoniczne, opierało się wyłącznie na wykładni przepisów obowiązującego Rozporządzenia Staroobrzędowego i tym samym nie można mu zarzucić, że miało w jakimkolwiek stopniu charakter dyskryminujący.

---

²⁸ Wyrok ETPCz z 26 października 2000 r., 30985/96, *Hasan and Chaush v. Bułgaria*, HUDOC, pkt 78.

²⁹ Wyrok ETPCz z 15 września 2009 r., 798/05, *Mirołubovs i in. v. Łotwa*, HUDOC, pkt 80.

³⁰ *Ibidem*, pkt 87, 95.

Literatura

- Borecki P., *Ekspertyza w sprawie aktualnej sytuacji prawnej w kontekście ewentualnego podjęcia prac nad ustawą o stosunku Rzeczypospolitej polskiej do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego Nieposiadającego Hierarchii Duchownej*, „Przeгляд Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 13.
- Borecki P., *Prawodawstwo wyznaniowe z okresu II Rzeczypospolitej we współczesnym polskim systemie prawnym*, „Studia Prawa Publicznego” 2014, nr 4.
- Borecki P., *Autonomia kościołów i innych związków wyznaniowych we współczesnym prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15.
- Brzozowski W., *Niedopuszczalność sądowej kontroli prawidłowości stosowania przez związek wyznaniowy własnego prawa. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15*, „Przeгляд Sądowy” 2017, nr 5.
- Brzozowski W., *Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Przeгляд Legislacyjny” 2012, nr 1.
- Iwaniec E., *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich XVII–XX w.*, Warszawa 1977.
- Gołba F., Michalska M., *Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali [w:] Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa. Komentarz*, red. M. Florczak-Wątor, A. Grabowski, Kraków 2021.
- Jaśkowska M., *Komentarz do art. 156 Kodeksu postępowania administracyjnego [w:] Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania administracyjnego*, red. M. Wilbrandt-Gotowicz, A. Wróbel, M. Jaśkowska, LEX/el. 2022.
- Pietrzak M., Borecki P., *Opinia prawna w sprawie wniosku grupy kościołów do Rady Ministrów z 15 lutego 2010 roku*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15.
- Walencik D., Leszczyński A., *Organizacja i status prawny Staroobrzędowej Gminy Wyznaniowej w Suwałkach [w:] Człowiek – państwo – Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, red. P. Sobczyk, P. Steczkowski, Lublin 2020.